

Stanisław Łubieński (Polsko)

Stanisław Łubieński je ukrajinista (autor historické reportáže *Pirat stepowy* (Stepní pirát) o ukrajinském anarchistovi a revolucionáři Nestoru Machnovi), znalec kultury a zapálený ornitolog-samouk. Právě vášeň pro ornitologii mu vynesla nominaci na Paszport Polityki 2016 za knihu *Dwanaście srok za ogon* (Dvanáct strak za ocas). Během práce na této knize projezdil Łubieński celé Polsko a zkoumal fenomén migrace ptáků. Zapáleně v ní vypráví o rorýsech, kosech i vrabcích a pro svá přírodovědná pozorování volí formu humanistického pojednání. Vede svůj blog *Dzika Ochota* (Divoká nálada) a pořádá ornitologické výlety.

Pokud bych měla pohovořit o Dvanácti strakách za ocas v jedné větě, tak asi takto: je to sbírka různých příběhů s ptáky, ale také jejich milovníky v hlavní roli. Kniha nevelká, ale vzrušující. (Aleksandra Lipczak)

ukázku přeložil Michal Lebduška

James Bond a přátelé

Narodil se v roce 1900 ve Filadelfii a celý život v sobě měl cosi z 19. století. Příroda ho zajímala od dětství. Nejcennější exempláře motýlů mu do sbírky bezpochyby přivezl otec, vedoucí vědecké expedice do delty Orinoka. Matka zemřela v roce, kdy vybuchla Velká Válka. Osiřelý otec a syn se přestěhovali do Anglie, kde chlapec absolvoval prestižní školu Harrow, a poté Univerzitu v Cambridgi. Po studiích se vrátil do Spojených států a stal se ředitelem banky v rodném městě. Po několika letech ale z práce odešel kvůli účasti v expedici na dolní tok Amazonky. Byl čímsi jako písařem. Popisoval nalezené druhy. Po návratu se začal zabývat ptactvem Karibiku, ptáky žijícími na stovkách ostrůvků rozházených po oceánu.

V roce 1936 napsal své největší dílo, v mnoha edicích vydaného průvodce karibskými druhy *Birds of The West Indies*, známý také pod trochu delším názvem *A Guide to All the Species of Birds Known from the Greater Antilles, Lesser Antilles and Bahama Islands*. Neustále publikoval ve vědeckých časopisech. Dokázal mimo jiné, že karibští ptáci pochází od severoamerických druhů. Jako uznání jeho zásluh byl oceněný medailí Brewstera, nejvyšším oceněním Americké Ornitologické Společnosti. Zemřel v roce 1989 ve Filadelfii. Jmenoval se Bond. James Bond.

Peter Cashwell, profesí učitel a jazykovědec, v knize *The Verb ,To Bird‘* píše o syndromu BCD, *Birding Compulsive Disorder*. Jím vymyšlená nemoc se projevuje pro ornitology typickým soustředěním plné pozornosti na ptáky. Syndrom je zodpovědný za náhlé brždění na rušné silnici bez dívání se do zrcátka, když se u krajnice mihne něco zajímavého. To on způsobuje, že ptáčkař všechny uprostřed diskuze umlčuje zasyčením a ukazuje prstem směrem, odkud přichází zajímavý zvuk.

„To není koníček, stejně jako jím není kýčání nebo to, že se někomu líbí modrá barva. Je to jedna z těch věcí, o kterých nelze rozhodovat, ale něco, co se nedá zastavit.“ – píše Cashwell o ptáčkařství. Je typickým představitelem své třídy: má doma sbírku desek a rozsáhlou knihovnu. Ví, kým jsou známí spisovatelé a proč si jich máme cenit, dokáže obšírně diskutovat o dálnévýchodní filozofii nebo o opeře, ale na všechno to zapomíná, když si do krmítka sedne nějaký zajímavý exemplář. Každý ptáčkař, bez ohledu na okolnosti, v ten moment utíká pro dalekohled.

Pro Cashwella je příkladem záchvatu BCD třicet fotografií racků, které na dovolené udělal ze vzdálenosti půl kilometru. A popisuje nemocného stylem Oliviera Sackse: „Uvnitř jeho neustále se otáčející lebky je obyčejný lidský mozek, který vykazuje normální inteligenci. Člověk postižený tímto nešvarem bohužel není schopen dělat normální věci – číst knihy, jet do obchodu nebo si hrát s dětmi venku – bez kroucení hlavou po zaregistrování sebemenšího pohybu. Kdesi v jeho mozku tkví nevyléčitelná vada, která mu znemožňuje doznat klidu. Navždy je zavřený ve vězení, které se nazývá BCD“.

Absolventi technických univerzit, základních škol i slavistiky. Horníci, obchodní zástupci i nezaměstnaní. Boháči ověšení šperky Swarovského za dvacet pět tisíc i skromní majitelé sovětských dalekohledů, skrz které vypadá svět žlutší. Ptáčkařství je demokratické. Jediná reálná dělící linie probíhá mezi amatéry a vědci, i když se dovednosti jedněch i druhých překvapivě doplňují. Ti první bývají impulzivnější. Mají sklony zabývat se osudem každého stvoření a využívat fantazii, ke které je občas vede bezstarostná ignorace. Ti druzí zase vidí širší souvislosti. Odborné vzdělání jim dovoluje lépe pochopit složité mechanismy, které vládou světu přírody.

Nikdy jsem vážně neuvažoval o tom, že bych se stal profesionálním ornitologem. Báľ jsem se, že studium biologie bude nudné a těžké. Doma nikdo neměl exaktní vzdělání, nakonec mě to táhlo na vyšlapanou cestu. Vítek, vystudovaný fyzik, mi vyprávěl historku, která podle něj svědčí o znepokojivém, i když krajním aspektu profesionální ornitologie. V odborném časopise si přečetl článek o frekvenci sondování země nějakým vodoušem. Badatel prostě počítal, jak často živící se pták strkal zobák do bláta na břehu. Těžko se dá o takové práci uvažovat s nadšením.

Nejzajímavějším místem, kde si profesionálové i amatéři vyměňují myšlenky, jsou zřejmě fóra a e-mailové konverzace. Ptáčkaři se dělí pozorováními z okolí, odbornými články a zajímavostmi. Skvělým příkladem BCD je má

oblíbená historka o ornitologovi, který sledoval zprávy. Jednalo se o „Teleexpress“. V reportáži vystupoval Muniek Staszczuk – stál a vyprávěl o něčem v zahradě a zpoza jeho zad byl slyšet charakteristický ptačí hlas. Ornitolog něco dělal v jiné místnosti, ale pozorně zastříhal ušima. Byl to zpěv budníčka. Nevím, o čem Muniek mluvil, ale nikoho z účastníků diskuze to zrovna nezajímalo. Zajímavý byl jen ten malý sibiřský pták z čeledi budníčkovitých, který je v Mazovsku vzácný.

Podobné je to s filmy. Mnohokrát se diskutovalo o zvukových stopách, na kterých jsou slyšet ptačí hlasy neodpovídající ročnímu období. Březnový Krakov s hromadami tajícího sněhu v Katyni od Wajdy a nad hlavami pištění rorýsů, kteří přilétají v květnu. Hlas žluvy, která odlétá do Afriky už v srpnu, je možné uslyšet v některém z podzimních dílů Kapitána Klosse. Zimní 07, hlase se údajně rozeznívá jarní zpěv chřástala. Stávají se ale i jiné bizarnosti. Počítačový supo-krkavci v Království nebeském Ridleyho Scotta se ozývají hlasy... jeřábů. No a okroužkovaný čáp nad „poli malovanými rozmanitým obilím“ ve Wajdově Panu Tadeášovi.

Ian Fleming, bývalý agent britské tajné služby, trávil dovolenou ve své vile na Jamajce. Už dlouho chtěl napsat sérii špionážních románů. Jako zapálený ptáčkař měl ve své knihovně exemplář Birds of the West Indies. V momentě, kdy jeho zrak padl na hřbet knihy, už Fleming věděl, jak se bude jmenovat jeho hrdina. První část příhod Jamese Bonda, agenta Jejicho Královského Veličenstva s povolením zabíjet, se stala bestsellerem. Filadelfský ornitolog několik let netušil, že ve světě dělá rozruch špion 007, který se představuje jeho jménem a příjmením.

Několik let poté, co vyšlo Casino Royale napsala žena pana Bonda Flemingovi dopis plný pobouření. Jak může bez souhlasu využívat něčí identitu? Tím spíš, že jde o váženého vědce! Flemingovi to zřejmě bylo hloupé, ale vysvětloval to dost neobratně: „Praštilo mě do očí, že je to krátké, nepříliš romantické, anglosaské a velmi mužné příjmení. To bylo přesně to, co jsem hledal – tak vznikl druhý James Bond“. Navrhoval vyrovnání: „Místo toho navrhuji Paní nebo Jamesi Bondovi možnost neomezeně používat jméno a příjmení Ian Fleming pro libovolné účely. Může se stát, že Váš manžel objeví nějaký obzvlášť ohavný druh ptáka, který bude chtít poznamenat tím, že ho nazve Ianem Flemingem“.

Fleming také napsal dopis samotnému Bondovi. Trochu opožděný dotaz o souhlas s použitím svého jména a příjmení ornitolog kvitoval krátce, bondovsky: „V pořádku“. Omluvila byla přijata. Bond se ženou později navštívili spisovatele v jeho jamajské usedlosti. V roce 1964 poslal Fleming ornitologovi nejnovější knihu o dobrodružstvích 007 Žiješ jenom dvakrát s věnováním: „Pravému Jamesi Bondovi od zloděje jeho identity“. O několik let později se exemplář prodal na aukci za více než osmdesát tisíc dolarů.

Polská ornitologická terminologie má určité nedostatky. Nemáme ještě výstižné ekvivalenty slov bird-watching nebo birdwatcher, které Angličanům umožňují nazvat činnost, která spočívá na neprofesionálním sledování ptáků. A takových amatérů je přeci mnohem víc než vzdělaných profesionálů. Polské „ptáčkařství“ a „ptáčkař“ fungují v hovorovém jazyce, ale když se řeknou oficiálně, tak to zní trochu infantilně. Dětinský je „ptákofil“, „ornitolog amatér“ – neseriózní a jenom zdůrazňuje chybějící kvalifikaci a „ornitolog“ je přeci jen termín vyhrazený pro odborníky. Použití toho slova ve vlastním kontextu mi nejde přes pysky. Vracíme se na začátek. Přeci jen asi „ptáčkař“.

Dnes neumírej je jedním z těch špatných Bondů z Piercem Brosnanem v hlavní roli, kteří se od sebe neliší. Není to vina irského herce, podle mě nebyl vůbec špatným 007, něčím ve stylu Rogera Moora. Elegantní, ale se smyslem pro humor. Jde o to, že na přelomu století se Bondové změnili v odfláknuté akční filmy natočené tak, jako kdyby se kinematografie zastavila před dvaceti lety. Neuvěřitelné eskapády hlavního hrdiny patřily k poznávacím znamením série, ale teď už scenáristé překonávali sami sebe. Dokonce i hudba ke každému dalšímu filmu byla čím dál tím slabší. Zápletka už toho neměla moc společného s romány Fleminga.

Dnes neumírej vzniklo čtyřicet let po prvním filmu o Bondovi, a proto je v něm ukryto nekonečně odkazů na starší díly. Nebyl by důvod si ten film pamatovat, kdyby nebylo jedné dějové linie. Bond se při sledování severokorejského agenta Zao dostane do Havany. Tam si v kanceláři Raoula, spícího agenta a ředitele továrny na doutníky, prohlíží knihy na polici. Vybírá jednu a dívá se na obálku (a my s ním) Birds of the West Indies. Příjmení autora není vidět. Bond si od Raoula půjčuje knihu a dalekohled.

V další scéně skenuje zrakem skalnatý ostrov, na kterém se skrývá Korejec. Nebyl by to ale on, kdyby minul krásu vynořující se z vody (Halle Berry). To je odkaz na slavnou scénu z prvního Bonda Dr. No, ve které se božská Ursula Andress vynořuje z moře jako Botticelliho Venuše. Dívka, se kterou se potká náš Bond, se jmenuje Jinx čili zlý osud nebo ta, která přináší smůlu. Narodila se v pátek třináctého. Bond, koketně mhouřící oči, vysvětluje, že přijel na Kubu pozorovat ptáky. A Jinx sama je ptákem, i když o tom možná neví. Nosí jméno nymfy, která očarovala svou krásou Dia, a které se Héra pomstila tím, že ji proměnila v ptáka. Jynx torquilla je latinské jméno krutihlava. Jediný datel, který neklove díry do stromů, a když je neklidný, tak zuřivě syčí a kroutí hlavou jako had.

Ptáci Alfreda Hitchcocka jsou jedním z mála filmů, ve kterých hrají ptáci významnou roli. Akorát škoda, že spíš negativní. Pro získání realistického efektu házel štáb v jedné scéně na Tippi Hedren živé ptáky. Po týdnu museli natáčení přerušit, aby se herečka mohla vzpamatovat. Z dnešní perspektivy působí vrány nakreslené na filmovém pásu a přidělané na záběry s herci spíše komicky. Podobně je to ostatně i s vycpanými exponáty přilepenými na

oblečení utíkajících lidí. Ale i přesto je obraz vířícího hejna, iracionálního živlu velmi sugestivní. Ukládá se kamsi do podvědomí a nikdo, kdo viděl Ptáky, se nepodívá s lhostejností na zlověstné, krakající shluky havranů a kavek. Nebo na mnohatisícová hejna špačků slétávající se za soumraku a naplňující večerní ticho křikem a neklidem.

V Ptácích nejsou útočníky dravci, stroje na zabíjení s drápy ostrými jako břitva. Hrozba má děsivě známou a nevinnou tvář. V Hitchcockově filmu útočí na lidi společenští ptáci, kteří žijí vedle nás – raci, vrány, vrabci, špačci. Ačkoliv zrovna raci si, co je pravda, dokáží v přístavních městech počínat dost směle. Pamatuji si, jak na molu v Brightonu kradli turistům, kteří jedli, obsah talířů. Byli obrovští a drzí, jejich žluté zobáky s červenou skvrnou budily respekt a málokdo se odvážil protestovat. Lidé si pokorně strkali do úst zachráněné zbytky v naději, že je stihnou sníst, než se raci vrátí.

Hitchcockovi ptáci se chovají nepřírozeně. V jedné scéně se vrány neslyšně shromažďují před školou. Každý, kdo alespoň jednou viděl hejno vran (nebo jiných krkavcovitých), ví, že ve skupině jsou spíše hlučné. Ted' evidentně cosi kují (v kolektivní mysli). Když se před budovou objeví děti, tak na ně hejno s křikem útočí. Spojenkyní vran je jedovatá, nesnesitelně samolibá ornitoložka. Tvrdí, že ptáci „přináší světu krásu“ a mluví z cesty o jejich každoročním sčítání. Všechno v jejím vzhledu jasně říká, že je to stará podivínka.

Divák dostává chuť, aby jí skutečnost udělila lekci. A skutečně, za chvíli raci útočí, jako kdyby se tomu přání podvolili. Uprostřed městečka vyvolají požár. Ornitoložka je zdrcena, její idealistická vize světa právě ležela v troskách.

Slavoj Žižek vysvětluje Ptáky za pomoci Freuda. Agrese zvířat jako emanace sexuálního napětí mezi trojkou hrdinů. Je opravdu hejno, které vylétá z krbu výbuchem krvesmilné energie matky, která se nechce dělit o syna s jeho snoubenkou? No nevím. Já se ve své povrchní interpretaci zaměřuji na postavu ornitoložky. Hitchcock stojí na straně těch, kteří zpochybňují autority, a které štve přechytralost expertů. Ne všechno se totiž přece dá vysvětlit. „Proč to dělají?“ Nevíme to a nedozvíme se to. Film v nás zasévá pocit, že skutečnost se proti nám může vzbouřit. Škoda, že si Hitchcock pro ilustraci této myšlenky vybral zrovna ptáky.